

הרב דוד אסולין

עיון בפשט סוגיית בורר ובחינת השלכות סברות היסוד בסוגיה להלכה

סוגיית הגמרא בשבת ע"ד שעוסקת במלאכת בורר מהווה אבן יסוד למספר עקרונות מהותיים בהגדרות מלאכות השבת. במאמרינו נעמוד על יסודות הסוגיה, בתחילה בעיון בפשטה, הגיונה ודרך השתלשלותה, ובהמשך בעיון בהשלכות ההלכתיות של יסוד ההיתר של לאלתר והשלכותיו ומשמעותו במלאכות אחרות. על מנת שנוכל לעמוד ביתר בהירות על העיון בסוגיה, אני רוצה להציע חלוקה של הסוגיה לשלביה:

סוגיית הגמרא

פתיחת הסוגיא:

ברייתא סתומה: תנו רבנן: היו לפניו מיני אוכלין - בורר ואוכל, בורר ומניח. ולא יברור, ואם בירר - חייב חטאת.

מאי קאמר?

תשובה א: אמר עולא: הכי קאמר: בורר ואוכל - לבו ביום, ובורר ומניח - לבו ביום; ולמחר לא יברור, ואם בירר - חייב חטאת.

דחייה: מתקיף לה רב חסדא: וכי מותר לאפות לבו ביום? וכי מותר לבשל לבו ביום?

תשובה ב: אלא אמר רב חסדא: בורר ואוכל - פחות מכשיעור, בורר ומניח - פחות מכשיעור. וכשיעור - לא יברור, ואם בירר - חייב חטאת.

דחייה: מתקיף לה רב יוסף: וכי מותר לאפות פחות מכשיעור?

תשובה ג: אלא אמר רב יוסף: בורר ואוכל - ביד בורר ומניח - ביד. בקנון ובתמחוי - לא יברור, ואם בירר - פטור אבל אסור, ובנפה ובכברה - לא יברור, ואם בירר - חייב חטאת.

דחייה: מתקיף לה רב המנונא: מידי קנון ותמחוי קתני!

תשובה ד: אלא אמר רב המנונא: בורר ואוכל - אוכל מתוך הפסולת, בורר ומניח - אוכל מתוך הפסולת, פסולת מתוך אוכל - לא יברור, ואם בירר - חייב חטאת.

דחייה: מתקיף לה אביי: מידי אוכל מתוך פסולת קתני!

תשובה ה: אלא אמר אביי: בורר ואוכל - לאלתר, ובורר ומניח - לאלתר, ולבו ביום - לא יברור, ואם בירר - נעשה כבורר לאוצר, וחייב חטאת.
סיוע לדברי אביי: אמרוהו רבנן קמיה דרבא, אמר להו: שפיר אמר נחמני.
סתירה בביריתות: היו לפניו שני מיני אוכלין, ובירר ואכל, ובירר והניח. רב אשי מתני: פטור, רבי ירמיה מדיפתי מתני: חייב. רב אשי מתני פטור, והא תני חייב! לא קשיא, הא - בקנון ותמחוי, הא - בנפה וכברה.
סיפור מעשה של רב דימי: כי אתא רב דימי אמר: שבתא דרב ביבי הואי, ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי. שדא קמייהו כלכלה דפירי, ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור, אי משום עין יפה הוא דמכוין.
בירור דברי חזקיה: חזקיה אמר: הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהן - חייב. לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור! - שאני תורמוסים דשלקיה ליה שבעא זימני, ואי לא שקלי ליה - מסרה וכפסולת מתוך אוכל דמי.

השאלות על הסוגיה

סוגיה זו מעלה כמה וכמה קשיים, הן מבניים והן תוכניים:

א. הקושיות על שיטת עולא ורב חסדא - "וכי מותר לאפות לבו ביום", "וכי מותר לאפות פחות מכשיעור" - הן אכן קושיות חזקות מאוד שבעטיין סברותיהם נדחו. ואנו נשאל: וכי עולא ורב חסדא טעו בדבר כל כך פשוט? וכי הם העלו בדעתם שמותר לאפות לבו ביום או לאפות פחות מכשיעור? מה הם יענו על הקושיות שהקשו עליהם?

ב. רב חסדא מקשה על עולא "וכי מותר לאפות לבו ביום", אבל מתברר שגם הוא עצמו נדחה מסברא דומה: "וכי מותר לאפות פחות מכשיעור!" איך יתכן שרב חסדא לא חשב על השאלה שהוא בעצמו הקשה על חברו?¹

ג. גם ביחס לקושיית רב המנונא על רב יוסף, "מידי קנון ותמחוי קתני", קשה: אם הבעיה בדברי רב יוסף היא שקנון ותמחוי אינם כתובים בביריתא, הרי שגם הצעתו שמבחינה בין אוכל מתוך פסולת לפסולת מתוך אוכל אינה כתובה במפורש!

ד. סברת אביי שהובאה לאחרונה בסוגיה, "בורר ואוכל לאלתר", נותרה על כנה ולא הקשו עליה. נשאלת השאלה: מדוע לא מקשים על אביי כסגנון שהקשו לפני כן, 'וכי מותר לאפות לאלתר'²?

1. וכן הקשו התוספות בד"ה מתקיף לה: "וקשה לר"י מאי קמשני רב המנונא לדידיה נמי תקשה מידי אוכל מתוך פסולת קתני!". וכן הר"ן: "וא"ת ורב דנאדי מאוקמתיה דעולא משום מאי דאתקיף עלה רב חסדא וכי מותר לאפות לבו ביום היכי לא אסיק אדעתין דאוקימתא דיליה מצינן לפרוכי נמי האי פירכא וכדאתקיף ר' יוסף לר' חסדא?".

ה. יסודות דיני בורר מתבררים בסוגיא זו, וקשה וכי עד תקופת האמוראים לא ידעו כלל מדיני בורר עד שהצטרפנו להגדרות המחודשות של כל האמוראים?
ו. יש לברר, מה נוסף בשלושת החלקים האחרונים של הסוגיה (סתירת הברייתות, סיפור המעשה, ודברי חזקיה)?

מבט כללי על חמשת ההצעות להבנת הברייתא
נפתח בהתבוננות בחמשת ההסברים של האמוראים בצורה של טבלה משווה על מנת שנוכל לעמוד בבהירות על יסודות הסוגיה:

שם החכם	הגורם ההלכתי הקובע	נושא ההצעה
עולא	בו ביום	זמן
רב חסדא	פחות מכשיעור	כמות
רב יוסף	קנון ותמחוי, נפה וכברה	אמצעי ברירה
רב המנונא	אוכל מתוך פסולת או להפך	צורת ברירה
אביי	לאלתר	זמן

כבר במבט ראשון ניתן לראות שכל אחת מהתשובות, מלבד עולא ואביי, עוסקת במישור אחר של המלאכה; רב חסדא מתמקד בכמות, דהיינו פחות מכשיעור; רב יוסף מתמקד באמצעי הברירה, ביד בקנון ותמחוי או נפה וכברה, ורב המנונא באופן הברירה, אם זה אוכל מתוך פסולת או להפך. עולא ואביי עוסקים באותו מישור, מישור הזמן; לעולא המלאכה מותרת אם נעשית לצורך בו ביום, ואילו לאביי היא מותרת רק אם נעשית לצורך לאלתר. ברור אם כן שיש כאן מחלוקת בהלכה בין אביי ועולא. אולם, שאר התשובות של רב חסדא, רב יוסף ורב המנונא אינן בהכרח חלוקות ביניהן להלכה ואין מניעה שכל התשובות יפסקו להלכה.

אם נדייק עתה יותר באופי ההתקפות של האמוראים נבחין בכמה נקודות חשובות:
א. דברי אביי אינם מותקפים ואף מקבלים סיוע.

ב. יש לחלק בין שני סוגי התקפות: התקפות הלכתיות והתקפות פרשניות. עולא ורב חסדא מותקפים הלכתית, לאמור הטענות כנגדם קובעות שדבריהם אינם נכונים מבחינה הלכתית, שהרי באמת אין כל היתר לאפות או לבשל לבו ביום, ואין כל היתר לבשל או לאפות פחות מכשיעור! לעומת זאת, ההתקפות על רב יוסף ורב המנונא הן

2. וכן הקשה בחידושי הר"ן (מיוחס לו): "ולכא לאקשוויי לאביי מכיון דבו ביום אינו חייב חטאת היאך שרי לאלתר?" וכן ר' חיים בן עטר בחידושו חפץ ה': "לא מקשינן ליה [לאביי] מדי לאלתר קתני!".

פרשניות ואינן דוחות בהכרח את ההסבר ההלכתי שהם הציעו. הדחיות רק קבעו שהפירושים שהם הציעו אינם יכולים לבאר את הברייתא שהוצבה בראש הסוגיה, אף שיתכן שעקרונית דבריהם נכונים מבחינה הלכתית! האם מכאן ניתן להסיק שעולא ורב חסדא נדחו מההלכה ואילו רב יוסף ורב המנונא קיימים להלכה? אכן, זו אפשרות סבירה ונצטרך לברר זאת בהמשך הדברים.

ג. אין ספק שדברי עולא ודברי אביי אינם יכולים לחיות בכפיפה אחת, שהרי שניהם עוסקים במישור הזמן וכל אחד מהם מציע זמן אחר! וכיון שמהלך הסוגיה מורה על כך שדברי אביי התקבלו להלכה, ממילא נראה כבר בעיון ראשוני שדברי עולא נדחים מההלכה!

התקפות הלכתיות על עולא ורב חסדא

עולא ורב חסדא מותקפים לכאורה בצדק; הלא בודאי אין כל היתר לעשות מלאכה פחות מכשיעור, שהרי קיימא לן חצי שיעור אסור מן התורה גם אם אין בכך חיוב חטאת! וכן, בוודאי שאין כל היתר לעשות מלאכה גמורה לצורך שימוש בו ביום! ואם כן קשה כיצד טעו בדבר כל כך פשוט?

אלא נראה, שסוגייתנו מעמידה אותנו על יסוד חשוב במלאכת בורר ובעוד מספר מלאכות בשבת. מלאכת בורר שונה באופן עקרוני ממלאכת אופה או ממלאכת מבשל, שהרי פעולת הברירה נעשית כמעט בכל רגע בחיי האדם - באוכל, כלים, בגדים וחפצים שונים! אם היינו אוסרים כל פעולת ברירה, הרי שאי אפשר היה לעשות דבר בשבת ויום טוב! התורה בודאי לא התכוונה לאסור כל דבר בשבת אלא רק לאסור מלאכות, ולא התנהלות שאינה מוגדרת כמלאכה. וכן כתב החזון איש (חזון איש אורח חיים סא, א): "דאכילה התמידית היא דרך ברירה... ולא חייל עליה שם עובדא ועמל מלאכה והלכך אף במכין סמוך לסעודה... לאו בורר הוא אלא נטפל לאכילתו". לפיכך במלאכת בורר בשונה ממלאכות אפיה וכישול, יש פעולות שיחשבו כמלאכה האסורה ויש שלא. אם הברירה תיעשה כדרך אכילה, אין בכך כל איסור, אך אם תיעשה כמלאכה הרי שהיא אסורה. מבחינה זו בוודאי מלאכת ברירה שונה ממלאכת אפיה שהיא מלאכה מצד עצמה וכל אפיה או כישול אסורה. ואילו ברירה נאסרת רק בתנאים מסוימים ובתנאים אחרים היא תחשב כדרך אכילה ותהיה מותרת, אף שבפועל נעשתה ברירה. וכן באמת העירו הראשונים על ההבחנה בין דרך אכילה שמותרת לדרך מלאכה האסורה בברירה. כך כתבו התוספות (שם):

והמתרין ס"ד דפחות מכשיעור הוי דרך אכילה.

וכן הרמב"ן בחידושו ביחס לפחות מכשיעור (שם):

פירוש מסברא קסבר רבה שאין בבורר פחות מכשיעור חיוב כאופה פחות מכשיעור שאין דרך ברירה בכך אלא כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל, ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא שמותר.

הריטב"א אף חידש שלסברותיהם של עולא ורב חסדא יהיה מותר לברור בו ביום או פחות מכשיעור אפילו בנפה וכברה (שם):

פירוש שתמא קא שרי בכל ענין אפי' בנפה וכברה, דקסבר שאין שם ברירה בכל שהוא לכו ביום כמו שהוא בשאר מלאכות³.

כיצד נגדיר איפוא את מלאכת ברירה? בפשטות מלאכת ברירה הקלאסית היא מלאכת הפרדה בין הפסולת לבין הפרי או הירק. לעומת זאת, כאשר אדם אוכל ובורר את מה שהוא רוצה לאכול אין כאן מלאכה אלא דרך אכילה. יוצא, שהגדרת מלאכת בורר תלויה בשאלה היכן חל המעבר בין דרך אכילה לדרך מלאכה. לדעת עולא הדבר תלוי בשאלת טווח הזמן של הברירה, ואם הברירה נעשית לכו ביום אין כאן דרך מלאכה. כך גם ניתן להבין את דעת רב חסדא. לדעתו, כיון שברירה שאינה נעשית בדרך מלאכה אינה נחשבת כמלאכה, ברירת כמות מועטת פחות מכשיעור אינה מלאכה כיון שאין דרך לברור בדרך מלאכה בשיעור כה מזערי. לשיטתו, לא שייך במלאכת ברירה לומר חצי שיעור אסור מן התורה משום שברירת כמות קטנה אינה נחשבת כלל כמלאכה. באופן עקרוני גם שאר האמוראים מקבלים את ההבחנה בין דרך מלאכה לדרך אכילה, אלא שלדעתם מדדים אלה של בו ביום ופחות מכשיעור אינם נכונים אפילו ביחס למלאכת ברירה.

מבחינה זו, כיון שדברי אביי אינם מותקפים הם המתקבלים להלכה, וממילא יש לדחות את דברי עולא. גם דברי רב חסדא נראים כדחויים כיון שהוא נשאר בקושיה ללא מענה.

התקפות פרשניות על רב יוסף ורב המנונא

לעומת זאת, כפי שכבר ציינו, ההתקפות על רב יוסף ורב המנונא אינן הלכתיות אלא פרשניות. דברי רב יוסף מותקפים על ידי רב המנונא ודברי רב המנונא מותקפים על ידי אביי, שאלו ואלו אינם מיישבים את פשט הברייתא שאותה אנו מנסים להסביר. הקושי בהסבריהם הוא שבאמת לא מוזכרים בברייתא מושגים כאוכל ופסולת או כלי ברירה כקנון ותמחוי ונפה וכברה!⁴

אלא שאם כן קשיא, מדוע לא הקשו כך על אביי? הלא גם דברי אביי שהחילוק בין האיסור להיתר תלוי בשאלת 'לאלתר' – גם הוא אינו מוזכר בברייתא? וכן יש לשאול,

3. וכן ביחס לפחות מכשיעור (ריטב"א שם): "פירוש ואפי' בנפה וכברה, דקסבר דכל פחות מכשיעור אין עליו שם ברירה כלל אלא כמכשיר ומתקן אכילתו".

4. הסברנו את הקושיה על פי רש"י, אבל בתוספות (ד"ה מתקיף לה) ביארו שעיקר הקושיה היא מכך שהחלוקה האמצעית של "פטור אבל אסור" לא מופיעה בברייתא.

מדוע אביי אינו מותקף 'וכי מותר לבשל לאלתר וכי מותר לאפות לאלתר', ובדיוק כשם שעולא ורב חסדא מותקפים?

ונראה, שדברי הברייתא 'בורר ואוכל בורר ומניח' ניתנים ביתר קלות לפרשנות על פי שיטת אביי. הרי כאשר אמרו 'בורר ומניח' בודאי באו להוסיף על הנאמר קודם. ואם כן, מסתבר שהפירוש של 'בורר ואוכל' הוא שבורר ואוכל מיד, ועוד הוסיפו על כך 'בורר ומניח', היינו שגם אם לא יאכל מיד אלא יניח מעט ויאכל - גם זה מותר. וכן ביאר בחידושי הר"ן (מיוחס לו): "דכיון שאינו אלא לפי שעה אינו אלא כמתעסק באכילה", וכן כתב בחידושי חפץ ה' לר' חיים בן עטר: "דהכי משמעות בורר ואוכל דהיינו לאלתר ובורר ומניח לאלתר נמי פי' כיון דקתני בורר ואוכל והדר תנא לומר ובורר ומניח כוונתו מניח כעין ואוכל". יוצא אפוא שפירושו של אביי יותר מסתבר מבחינת סגנון הברייתא מאשר דברי רב יוסף ורב המנונא, שדבריהם אינם רמוזים כלל בפשט הברייתא הסתומה.

ואכן, נראה שכל הסוגיה מובילה לכך שדברי אביי מקובלים יותר: הן מכיון שעליו לא הקשו כל קושיה; הן כי רבא חבירו של אביי ומי שהרבה לחלוק עליו מסכים אתו בעניין זה ומשבח את דברי חבירו, 'שפיר אמר נחמני'; והן כי דבריו מתיישבים בדרך היותר טובה הלכתית ופרשנית.

השוני בין התקפות רב חסדא ורב המנונא לבין התקפות רב יוסף ואביי
הקשנו מדוע לא חשבו רב חסדא ורב המנונא שהקושיות שהקשו על עולא ורב יוסף קשות בעצם על עצמם. ונראה שיש לחלק בין האוקימתות. אמנם נכון שסוף סוף עולא ורב חסדא מחד ורב יוסף ורב המנונא מאידך נדחים מאותן הסיבות אבל עדיין יש לחלק ביניהם.

בין עולא לרב חסדא - נראה שהאוקימתא של רב חסדא עדיפה על של עולא. עולא אמר שמותר לברור לבו ביום ועל כך הקשה בצדק רב חסדא שלא יעלה על הדעת שמותר לאפות או לבשל בו ביום. אבל כשהוא הציע שבפחות מכשיעור מותר לברור, היינו בגלל שבאמת אין דרך מלאכה בבורר לברור פחות מכשיעור, וכן מבואר בתוספות והרמב"ן שהבאנו לעיל, וכן הרחיב הריטב"א: "דקסבר דכל פחות מכשיעור אין עליו שם ברירה כלל אלא כמכשיר ומתקן אכילתו". לכן סבר רב חסדא שהוא עצמו לא יפול במלכודת של הקושיה שהקשה. אולם רב יוסף לא סבר כך, והקשה עליו באותה המידה שהוא עצמו הקשה על עולא. ומה באמת חשב עולא? נראה שמכיון שהוא בורר לבו ביום הוא בעצם בורר לסעודה הבאה (אם בערב לסעודות היום ואם בבוקר לסעודה שלישית) וכיון שברר לבו ביום, הרי שאין דרך מלאכה בכך. כך יש גם להסביר את ההבדל בין קושיית רב המנונא לקושיית אביי. קושיית רב המנונא על רב יוסף מאוד מסתברת, שאכן לא מופיע בברייתא "קנון ותמחוי ונפה

וכברה", ואם עיקר החילוק הוא הכלי שבו נעשתה הברירה הרי שהעיקר חסר מן הספר⁵. הצעתו של רב המנונא שהחילוק הוא בין אוכל מתוך פסולת או פסולת מתוך אוכל היא פרשנות אפשרית יותר לברייתא, שכן כתוב בה "בורר ואוכל" וניתן ביתר קלות לבאר "בורר אוכל מתוך פסולת", מאשר להעמידה בכלים שונים שאינם כתובים או רמוזים בברייתא. אולם, גם זה נדחה על ידי אביי, כי עדיין לא נאמר כלל בברייתא אוכל מתוך פסולת או פסולת מתוך אוכל וגם כאן העיקר חסר מן הספר, אף שזה באמת יותר מסתבר מהאוקימתא של רב יוסף.

רק האוקימתא של אביי מסתברת הן בפשט התחבירי והן ברמה ההלכתית.

מקומם של שלושת החלקים האחרונים של הסוגיה – או פסיקת ההלכה מהסוגיה
לאחר שנתברר שדברי אביי התקבלו ככל הנראה להלכה, יש לברר מדוע הסוגיה אינה מסתיימת לאחר תרוצו של אביי? מהי חשיבותה של המשך הסוגיה?
נראה שהסוגיה מנסה להמשיך ולברר את הגדרות דין בורר ובודקת אם גם דברי רב יוסף ורב המנונא נשארים להלכה. נעיין איפוא בדברים:

הסתירה בברייתות

בתחילה הגמרא מביאה ברייתא: "היו לפניו שני מיני אוכלין וביירר ואכל וביירר והניח רב אשי מתני פטור ורבי ירמיה מדפתי מתני חייב". הגמרא מביאה ברייתא נוספת ושואלת על רב אשי: "והא תני חייב?" ומתמצת: "לא קשיא הא בקנון ותמחוי הא בנפה וכברה".

ניתן להבחין בקלות שהגמרא בתירוצה נוקטת דווקא בדבריו של רב יוסף כדי ליישב בין שתי הברייתות. וזאת מדוע? כיון שהוא היחיד שהציע חלוקה בין שלושה דינים שונים בבורר: מותר, פטור אבל אסור וחייב. כל התרוצים האחרים, לעומת זאת, חילקו רק בין שני דינים – בין מותר לחייב. רק רב יוסף הכניס מימד נוסף של פטור⁶. וכיון שהברייתא אליבא דרב אשי משתמשת בדין 'פטור' – משמע שיש מקרה שלא מתחייבים עליו חטאת בשבת אבל אסור. מקרה זה מחזיר אותנו לדבריו של רב יוסף שהבורר בקנון ותמחוי אינו מתחייב בחטאת אבל גם אסור, ויוצא איפוא שדבריו של רב יוסף גם כן מתקבלים להלכה. לפי זה מובן מדוע הביאה הסוגיא את הדיון בבורר סתירת הברייתות.

5. על פי פירוש רש"י (כאמור בהערה הקודמת) ולפי ר"י בתוספות הקושיה מכך שאין חלוקה של פטור אבל אסור.

6. ובשבת כידוע כל פטור הוא פטור אבל אסור, מלבד שלשה מקרים ע' שבת ג.

סיפור המעשה של רב דימי

אם ביארנו שסתירת הברייתות הובאה כדי לבחון האם דברי רב יוסף התקבלו להלכה, האם ניתן לצפות שהמשך הסוגיא תבחן האם דברי רב המנונא התקבלו להלכה?

הגמרא מביאה בהמשך את עדותו של רב דימי שכשהיה בארץ ישראל ראה שרב ביבי הגיש כלכלה לא מבוררת של פירות לפני ר' אמי ור' אסי. הגמרא אומרת שרב דימי לא ידע מה הסיבה שרב ביבי נהג כן, משום שסובר שאפילו אוכל מתוך פסולת אסור לברור או משום שרצה להגיש בפניהם בעין יפה.

הסיבה שעדות זאת מובאת בגמרא ברורה; הגמרא מנסה לברר האם סברתו של רב המנונא שיש לחלק בין ברירת אוכל מתוך פסולת לפסולת מתוך אוכל מתקבלת להלכה. עדות זו באה כדי לבדוק עניין זה, אלא שלא נמצאה כאן הכרעה ברורה מדוע נהג כן רב ביבי. ולכן בא הקטע הבא שבו יבורר העניין.

דברי חזקיה

כאמור, כיון שלא נמצאה הכרעה בדברי רב דימי הגמרא מבררת נקודה זו דרך דברי חזקיה. חזקיה אומר ש'הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהם חייב', והגמרא מבררת האם חזקיה סבור שאסור לברור אוכל מתוך פסולת? ועונה הגמרא שדברי חזקיה נאמרו דוקא ביחס לתורמוסים שדרך הכנתם הייתה בצורה מיוחדת שבה גם ברירת אוכל מפסולת היא בעצם ברירת פסולת מאוכל, אבל עקרונית גם חזקיה מודה שמותר לברור אוכל מפסולת.

יוצא איפוא שגם קטע זה בגמרא הובא כדי לברר אם דברי רב המנונא התקבלו להלכה, ומסקנת הגמרא שאכן לא ניתן לדחות את דברי רב המנונא ולכן ככל הנראה גם דברי רב המנונא מתקבלים להלכה.⁷

אם נסכם את הדברים עד כה, דברי עולא ורב חסדא נדחים מההלכה ואילו ביחס לדברי אביי, רב יוסף ורב המנונא אין כל מניעה לקבלם להלכה. דבריהם אינם סותרים שכן רב יוסף עוסק בשאלת הברירה ביד או בכלי, רב המנונא עוסק בשאלה אם האוכל נברר מהפסולת או להפך, ואביי דן בשאלת זמן הברירה. ואכן, מכיון שלהלכה אין סתירה בין שלושת התרוצים שעוסקים במדדים שונים של מלאכת בורר, הרי שכולם יכולים להתקבל להלכה.

ולפי זה אפשר כבר עתה לסכם את הלכות בורר היסודיות:

7. נציין שדעת הריטב"א בהבנת התוספות שאביי חולק על רב המנונא ולדעתו אין חילוק בין אוכל מתוך פסולת לפסולת מתוך אוכל בחידושי הריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק וע' בהערה 46 אולם הריטב"א מביא בשם רבו שאביי מתיר רק אוכל מתוך פסולת.

סיכום הלכתי מפשט הסוגיה

אסור:

אסור לברור לבו ביום, כי דברי עולא נדחים.

אסור לברור פחות מכשיעור, כי דברי רב חסדא נדחים.

אסור לברור בקנון ותמחוי, ובנפה וכברה חייב חטאת - כדברי רב יוסף.

אסור לברר פסולת מתוך אוכל - כרב המנונא.

מותר:

מותר לברור ביד - כרב יוסף.

מותר לברור לאלתר - כאביי.

מותר לברור אוכל מתוך פסולת - כדברי רב המנונא וחזקיה.

פסיקת הגאונים:

ואכן, כך מסכם בקצרה רבינו חננאל⁸ את מהלך פסיקת ההלכה בסוגיה:

תנו רבנן היו לפניו מיני אוכלין... וכבר פרשנוה השמועה סלקא כאביי וכרב אשי' וכחזקיה. שמעינן מינה מדברי שלושתן כי בורר ואוכל ביד בורר ומניח ביד שרי ולא כל היכא דבעי שרי אלא ברירת אוכל מתוך פסולת אבל פסולת מתוך אוכל לא. ובאוכל מתוך פסולת דשרי היינו לברור ולאכול או לברור ולהניח כדי לאכול לאלתר אבל להניח שלא לאלתר לא. וזה שאמרנו כי מותר לברור ולאכול ולברור ולהניח ולאכול לאלתר שרי, הני מילי ביד אבל בקנון ובתמחוי לא, ואם בירר פטור אבל אסור. אבל בנפה וכברה דברי הכל אסור ואם בירר נעשה כמי שבירר לאוצר בשוגג וחייב חטאת.

וכך גם כותב ר"י אלכרצלוני בספר העיתים¹⁰ בשם רב האי גאון:

וכתב רבינו האי גאון הכי ולענין בורר דאביי איתיה דקאמר רבא שפיר קאמר נחמני ודרב המנונא נמי איתיה מדקאמר חזקיה הבורר תורמסין מתוך פסולת שלהן... דאלמא אוכל מתוך פסולת שרי והילכך אביי נמי הכי שרי לאלתר אוכל מתוך פסולת, [ויש חיזוק] דודאי דעולא ודרבא¹¹ [אצלינו הנוסח רב חסדא] מתעקין באתקפתא דרב חסדא אבל דרב יוסף לא איתעקרא כולה אלא אימעוט

8. כפי שהוא מודפס על הדף בסוגיא.

9. דהיינו שאם בירר בקנון ותמחוי פטור אבל אסור וכדעת רב יוסף, אולם אפשר שנוסחת רבינו חננאל בדברי רב אשי הייתה "חייב" [וכן הגירסא ברי"ד] ואז הכוונה לנפה וכברה.

10. סימן רכו וכן הוא באוצר הגאונים בחלק הפירושים.

11. כנראה שגירסתו בגמרא הייתה במקום רב חסדא - רבא. ובמקום התקפתו של רב יוסף הייתה התקפה של רב חסדא שהוא רק מתקיף אבל אינו מציע תרוץ מעצמו.

כדאביי ורב יוסף דאמר בורר אוכל ביד בורר ומניח ביד אוכל מתוך פסולת כדקאמר רב המנונא ופסולת מתוך אוכל לא יברור... דהאי דאביי ממעט מדרב המנונא ורב המנונא ממעט מדרב יוסף.

על פי הדברים הללו נראה לומר שדיני בורר הבסיסיים לא התחדשו על ידי אמוראים אלו. להפך, דיני בורר היו ברורים וידועים, ומחלוקת האמוראים היתה רק בשאלת פרשנות הברייתא הסתומה שהובאה בראשית הסוגיא. ואכן מצאנו משנה מפורשת שמביאה חלוקת אלו בעניין בורר בהקשר של יום טוב. כך שנינו במשנה (ביצה א, ח):

הבורר קטנית ביום טוב בית שמאי אומרים בורר אוכל ואוכל ובית הלל אומרים בורר כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה רבן גמליאל אומר אף מדיח ושולה.

יוצא בבירור ממשנה זו שהחלוקות העקרוניות בין ברירת אוכל מפסולת לפסולת מאוכל ובין ברירה בקנון ותמחוי לבין נפה וכברה קיימות כבר בדברי בית שמאי ובית הלל, ורק נחלקו בדיון יום טוב שהוא קל יותר משבת לעניין זה. אבל באופן עקרוני גם בית שמאי ובית הלל מודים בעיקרי דיני בורר בשבת.

וצריך לומר שגם רב חסדא ועולא אינם חולקים על עקרונות אלו של דיני בורר, אלא שלדעת כל אחד מהם קיים דין נוסף ייחודי לאיסור ברירה. אך כאמור סברותיהם נדחות מההלכה.

עיון בתשובת הרשב"א

תשובת הרשב"א – הרחבת סברת לאלתר גם למלאכות אחרות

ידועה תשובת הרשב"א שהרחיב את דין לאלתר גם למלאכות אחרות שקשורות לאכילה. בעיונינו נרצה לראות איך סברת הגמרא שברירה לאלתר מותרת הפכה אצל הרשב"א לאבן יסוד למלאכות נוספות מתוך הבנה שיש כאן עניין חשוב ועקרוני בהלכות שבת. הרשב"א נשאל אם מותר לפורר לחם לפני תרנגולים בשבת או שיש לחשוש משום מלאכת טחינה, ואלו דבריו (שו"ת הרשב"א ד, עה):

דהא דפריס סילקא ושזה נאסר בגמרא מדין טוחן, דוקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר או אפי' לכו ביום ולאחר שעה. לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק. וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד מותר. שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו חתיכו גדולות או קטנות. דכענין שאמרו (שבת ע"ד ע"א) לענין בורר היו לפניו שני מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח לא יברור ואם בורר חייב חטאת. ופירשה אביי דה"ק בורר ואוכל לאלתר. בורר ומניח לאלתר ולכו ביום לא יברור. ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. דאלמא כל שאוכל לאלתר כדרך שדרכו של בני אדם לאכול אף על פי שיש

באותו צד בעצמו חיוב חטאת בשמניח לאחר זמן ואפי' לכו ביום וה"נ דכוותה היא... והילכך אף לפרר לפני התרנגולין שמוזנתם עליך להאכילם מותר לאלתר. דשווי אוכלא משווינן.

הרשב"א מחדש שסברת אב"י שמותר לברור לאלתר נכונה גם ביחס למלאכת טוחן, שגם כאן אם יחתוך או יפורר מאכל סמוך לאכילה מותר. חידושו של הרשב"א לא התקבל על ידי השלטי גיבורים ואלו דבריו (דף לב, א בדפי הרי"ף):

ותמיהני עליו דכיון דהאיסור הוא משום טוחן מה לי טוחן לכו ביום או לאלתר או למחר וכי כל המלאכות כולן שרי לעשותן בדצריך לאותה מלאכה לאלתר ואל תשיבני מברירה שהתירו לברור כשרוצה לאכול לאלתר דהתם טעמא דבכה"ג שהתירו לא הוי ברירה ועוד שחכמים עצמם פירשו דין הבורר בכה"ג, אבל הכא שהם פירשו דחתיכת ירק דק דק הוי טוחן ולא חילקו מנין לנו לחלק מסברא ולדמות מה שלא דימו הם.

התקפת השלטי גיבורים על דברי הרשב"א, "וכי כל המלאכות כולן שרי לעשותן בדצריך לאותה מלאכה לאלתר", מזכירה את התקפת רב חסדא בגמרא: "וכי מותר לאפות לכו ביום? וכי מותר לבשל לכו ביום?". אלא, שיש לזכור כפי שביארנו לעיל, שאמנם להתקפת רב חסדא לא היה מענה אבל עולא המותקף דיבר על היתר ברירה 'בו ביום', ואילו אב"י שסבר שמותר לברור לאלתר לא הותקף כלל וכלל ולכן הוא נפסק להלכה. ונראה שזה עצמו המענה לקושיית השלטי גיבורים: כשם שדברי אב"י התקבלו ללא ערעור בגמרא בגלל הסברא שברירה לאלתר היא דרך אכילה ולא דרך מלאכה, אין סיבה שלא ליישם סברה זאת גם ביחס למלאכות אחרות שקשורות לאכילה ולטעון שמעשה שנעשה לצורך אכילה מיידית, לאלתר, מוגדר כדרך אכילה ומותר אפילו לכתחילה ואין כאן מלאכה כלל וכלל.

השלטי גיבורים רומז שיש לחלק בין מלאכת ברירה למלאכת טחינה, שבמלאכת טוחן לא שייכת הסברה שלא לאלתר אינו מלאכה. ונראה, שלדעתו החילוק הוא שבברירה לא השתנה מגוף האוכל כלום, ורק נעשתה מלאכת הפרדה. לעומת זאת, במלאכת טחינה גוף המאכל השתנה בכך שנטחן או נחתך דק, ולכן היתר לאלתר אינו מועיל. אולם, הרשב"א סבור שאין לחלק בין המלאכות. על מנת שנבין את סברת הרשב"א שאינו מחלק בין המלאכות, נביא את סברות האגלי טל והרב פעלים בעניין זה. למעשה, דבריהם מתייחסים גם לעצם סברת הגמרא שמתירה ברירה לאלתר. כך כתב האגלי טל בהסבר דין לאלתר (מלאכת טוחן אות כג):

ולדידי נראה לפרש דברי הרשב"א דהנה הטעם בורר לאכול לאלתר שמותר, משום שעל כרחק בשעת אכילה אי אפשר שיאכל הכל האוכל והפסולת, ועל כן אוכל האוכל ומשייר הפסולת על כן מותר לברור גם סמוך לאכילה. כמו כן

במחתך ירק לאכול לאלתר משום דרך אכילה לחתוך ולאכול, וזהו שכתב הרשב"א שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו גדולות או קטנות.

לאמור, עצם האכילה יש בה תדיר מלאכת ברירה, ואם לא היה מותר לברור בדרך כל שהיא, כגון אוכל מתוך פסולת ולאלתר וביד, לא היה ניתן כלל וכלל לאכול!

בדומה לכך ואף יותר מכך כתב הבן איש חי, ר' יוסף חיים מבגדאד, שבעצם האכילה בפה נעשות מלאכות רבות כמו ברירה ליישה טחינה וסתירה (רב פעלים ח"א אור"ח יט):

כי כאשר מניחה בפיו מוכרח לחתך אותה בלעסו אותה, וה"ז סותר הבנין בפיו¹², ומה לי סותר בפיו מה לי סותר בידיו ומניח לתוך פיו, דאע"ג דלא מצינו מעשה בנין בדרך אכילה, מצינו מעשה סתירה בדרך אכילה, כי כל מאכל סותר בנינו בלעיסתו, ולכן אם חותך בידו כדי לאכול לאלתר שרי, דחשיב דרך אכילה... אדרבה דרך אכילה הוא לועס ומפריד האוכל, ואינו מעמר, משא"כ בורר אוכל מתוך פסולת זהו דרך אכילה, דאין האדם אוכל את האוכל עם הפסולת, וכן בדין טוחן של הרשב"א גבי ירק, זהו דרך אכילה שהאדם שלועס המאכל טוחנו כדי לבלעו, ואינו בולעו חתיכות גדולות, ולכן זה שחותך בידו קודם שיניח בתוך פיו הוא חשיב דרך אכילה, שרוצה לטחנו בידו כדי להקל בטורח השינים, וכל שעושה כדי לאכול לאלתר לית לן בה.

בעצם פעולת האכילה בפה יש ברירה וטחינה ואפילו ליישה וכו', והלא ברור שאין כל איסור לאכול, והדבר מותר בגלל שזוהי דרך אכילה ולא דרך מלאכה. לכן, גם מלאכות ברירה וטחינה, כל עוד שנעשות בידיים ולא בכלי שמיוחד לפעולות אלה ונעשות לאלתר, הרי זה דרך אכילה ולא דרך מלאכה.

דברי הרשב"א הובאו גם על ידי הר"ן על הרי"ף (שבת לב, א) ונראה שהסכים עימו, וכן מרן הבית יוסף הביאו בסימן שכ"א וכתב שלית מאן דפליג על הרשב"א וכן בכסף משנה על הרמב"ם (שבת כא, יח). אמנם בשולחן ערוך לא הביא דין זה בהלכות טוחן, אבל הרמ"א (שכא, יב) הביאו והסכימו הפוסקים שגם השולחן ערוך מסכים לדינו של הרשב"א.

החזון איש התנגד נמרצות לחידוש הרשב"א ולפסיקת השולחן ערוך בעניין לאלתר במלאכת טוחן. כדי לעמוד על דברי החזון איש נעייין תחילה בדברי הבית יוסף בהיתר חיתוך דק של ירקות לצורך הכנת סלט.

מחלוקת החזון איש מול הרשב"א והשולחן ערוך

הבית יוסף האריך בסימן שכ"א בדין חיתוך ירק דק לצורך הכנת "אינשלאדה". הדיון בנוי על שיטות הראשונים בהסבר דברי רב פפא בגמרא שבת (עד, ב): "האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן". לאחר הבאת דעות הראשונים בעניין גדר טוחן

12. הרב פעלים דן בשאלת בניין וסתירה באוכל.

בחיתוך ירקות, סיכם הבית יוסף את יסודות ההיתר לחתוך ירק דק לסלט בשבת (שכא):

נמצינו למדין דמותר לחתוך בשבת קיבוץ ירקות שקורין אינשלאד"ה והוא שיאכל לאלתר לדברי הרשב"א ואפילו אם אחד מחתך לצורך כל בני הסעודה שרי שהרי התוספות (עד. ד"ה בורר) פירשו בורר ומניח דהיינו בורר לצורך אחרים ומשמע דליכא מאן דפליג עליה דהרשב"א בהא דהא שפיר מייתי ראייה מההיא דבורר, ובלאו הכי לדברי התוספות¹³ פשיטא דכל שאר ירקי בר מסילקא שרו, ולפירוש רבינו חננאל והרא"ש אפילו סילקא נמי שרי¹⁴ [כי לדעתם רק טחינה ממש שמפוררת את המאכל נאסרה ולא חיתוך], ולדברי הרמב"ם כל היכא שאינו מחתך כדי לבשל פטור ואפשר דמישרי נמי שרי לכתחלה... ועוד דפרים סילקא משמע שמחתכו לחתיכות דקות ביותר וכדדייק לישנא דרש"י ולישנא דהרמב"ם ומפורש בדברי התוספות ואינשלאד"ה אין דרך לחתכה לחתיכות כל כך דקות הילכך נראה דלכולי עלמא שרי. ומכל מקום נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר וכל כהאי גוונא נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל.

ההיתר לחתוך סלט דק בנזיל אפוא על השיטות המרכזיות בראשונים בעניין חיתוך ירקות, ובמיוחד על שיטת הרשב"א שהרחיב כאמור לעיל את ההיתר של לאלתר גם לדין טוחן. והנה, אף שבבית יוסף הייתה דעתו ברורה שאין מי שחולק על הרשב"א, בפועל מרן השולחן ערוך לא הביא את דברי הרשב"א להלכה, אך הרמ"א הביאו (שכא, יב):

המחתך הירק דק דק, חייב משום טוחן. הגה... וכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח, אבל אם לאכלו מיד, הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד, דשרי.

ובאמת קצת תימה מדוע השולחן ערוך לא הביא את הרשב"א להלכה, אבל הסכימו האחרונים שהשולחן ערוך מסכים לרמ"א שהרי בבית יוסף כתב בצורה ברורה "דליכא מאן דפליג עליה". אלא שיתכן שראוי בכל זאת לחתוך מעט יותר גדול כפי שכתב הבית יוסף בסוף דבריו.

והנה, החזון איש יצא לחלוק על רבותינו בעלי השולחן ערוך ועל הרשב"א ואף סתר את שיטות הראשונים שהבאנו בעניין טוחן. דעתו של החזון איש מבוססת בעיקר על

13. התוספות כתבו (עד, ב, ד"ה האי מאן): "דוקא בסילקא שייך טחינה אבל שאר אוכלין שרי". ובריטב"א (שם): "פירש ר"י ז"ל, דדוקא בהא שאינו אוכל כמות שהוא חי, אבל בפת וכיוצא בו שראוי לאוכלו לאלתר הרי הוא מותר, וכן הורה רבינו בשם רבו הגדול ז"ל".

14. רא"ש (ז, ח): "ומה שפרש"י: דפרים סילקא - שמחתך ירקות דק דק, פירוש תמוה הוא, דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה".

שני מקורות, התוספתא והירושלמי, שלדעתו סותרים את דעות הראשונים שהובאו בבית יוסף בגדר דין טוחן ובעיקר את סברת הרשב"א שבה אנו עוסקים. נביא את דבריו כלשונם, ובסוגריים הערותי להבנת דבריו (אור"ח נז):

והנה ג' ההיתרים הראשונים נסתרים מהא דתניא בתוספתא ש"אין מרסקין דבילה גרוגרות וחרובין לפני הזקנים" - הרי דסילקא לאו דוקא [שלא כדעת התוספות] והרי דלא כהרא"ש דגם פירור אוכלין אסור [וכן רבינו חננאל שרק טחינה ממש נאסרה] והרי דאפילו לאכול אסור [ודלא כהרמב"ם שכתב שדווקא על מנת לבשל]... ולפי מה דכתבתי לעיל דתוספתא איירי אפילו נותן לפנייהם לאכול, נסתר גם ההיתר הרביעי של סמוך לסעודה [היינו היתרו של הרשב"א].

דברי החזון איש מרשימים בעוצמתם ותעוזתם. הוא אינו נושא פנים לאיש וחולק על רבותינו הראשונים ורק האמת עומדת לנגד עיניו. לדעתו התוספתא סותרת את שיטות הראשונים, שהובאו בבית יוסף ולכן אין להקל על סמך דבריהם. דברי התוספתא מוכיחים שדין טוחן שייך לא רק בסילקא, אלא גם בחרובין, דבילים וגרוגרות, דבר הסותר את דעת התוספות שדווקא בסילקא שייך דין טוחן. התוספתא גם סותרת את שיטת רבינו חננאל והרא"ש שדוקא בטחינה ממש מתחייבים ולא בפירור, וכן את דעת הרמב"ם שרק טחינה על מנת לבשל אסורה בעוד שמהתוספתא מוכח שמתחייבים גם על פירות שנאכלים חיים. ולעניינינו, החזון איש סותר מכח התוספתא גם את חידושו של הרשב"א, שהרי התוספתא אוסרת לרסק פירות "לפני הזקנים". לדעתו, המילה "לפני" מתייחסת למציאות שבה הזקנים יושבים עתה לאכול והוא חותך ונותן לפנייהם: "היינו שהוא לפניו ומיסב לאכול". יוצא איפוא שאין מקום להיתרים אלו, ואסור לחתוך סלט דק אפילו סמוך ממש לסעודה.

לעיל, החזון איש הביא ראייה נוספת לשיטתו מדברי הירושלמי, ראייה הסותרת את סברת הרמב"ם ואולי התוספות שאין חייבים על טחינת דבר שנאכל כמות שהוא חי. לדבריו ראייה זו היא "ראייה מכרעת":

ובירושלמי פרק כלל גדול אמרו "כהן¹⁵ דשחק תומא... כד שחיק במדוכתא משום טוחן" אע"ג דתומא חי עדיף כדאמר בברכות לה, ב, וזו ראייה מכרעת דיש טוחן אף בירק הנאכל חי.

מהירושלמי מוכח בברור דשייך טחינה אף בשום, אף ששום נאכל בעיקר כמות שהוא חי!

לא מעט אחרונים חלקו על החזון איש. נציין למשל את מרן הרב עובדיה והאגרות משה. הרב עובדיה מתייחס בעיקר לעצם המחשבה לחלוק על הרשב"א ובעיקר על השולחן ערוך (יחיה דעת ה, כז):

15. אצלינו הנוסח "ההן"

ובמחכ"ת אין בדבריו כדי לחלוק על מה שכתב מרן הבית יוסף שאין מי שחולק בזה על הרשב"א... ואם כן למה לנו לגבב חומרות של מיעוט פוסקים החולקים, ולברות מלבנו מחלוקת על דברי הרשב"א ובעלי השלחן ערוך, והב"ח והגר"א ושאר אחרונים, כדי להחמיר, נגד המנהג שנהגו עד כה להקל, וכמו שהעידו בגדלם רבותינו האחרונים.

ובחזון עובדיה הוסיף בתקיפות יתירה (שבת ד, רסב-רסג):

ואל יקחך ליבך לומר הואיל והחזון איש חולק על מרן הבית יוסף ופוסק להחמיר, אנן נמי ניזיל לחומרא, כי החזון איש אזיל לטעמיה וכו'... אבל הגאון הראשון לציון רבינו יוסף חזון כתב שדיין ומורה צדק הקבוע לדון ולהורות, ואפילו כשרוב הפוסקים בחכמה במנין אוסרים אין המורה רשאי להורות להחמיר כלל... נגד דעת הרמב"ם ומרן, מרי דאתרא.

ולפני כן הוסיף ביחס להבנת התוספתא: "אין להעלות על הדעת שהרשב"א לא ידע מהתוספתא שמקשה ממנה החזון איש!" (שם, רסב).

האגרות משה (אור"ח ד, עד) מתייחס אל דברי התוספתא ומסביר אותה אחרת מהחזון איש. לדבריו, הביטוי "לפני הזקנים" לא בא לומר שהם כבר מסובים ונותן עתה לפנייהם, אלא מקום ואופן הגשה. אין לפרש את המילה "לפני" מלשון שהם מסובים עתה לאכול, אלא הכוונה שרוצה להגיש להם ולהניח את האוכל לפנייהם ובפועל יגיש את האוכל לפני הזקנים מאוחר יותר. המילה "לפני" מציינת לדבריו מקום ויעד, דהיינו הוא מרסק על מנת להניח לפנייהם את האוכל. לדעתו כל האחרונים ביארו כך את דברי התוספתא:

ונמצא שהחזון איש בהלכות שבת סימן נ"ז שהמשמעות לשון "לפני זקנים" סובר שהוא מתפרש שהן מסובין לאכול ופליג מטעם זה ואוסר אף בכדי לאכול לאלתר הוא נגד הרמ"א והמג"א והפמ"ג והגר"א וגם הגר"ז והמ"ב ועה"ש ואף שרוצה לדחוק אליבא דהמג"א, ונגד המנהג להיתר שהעיד המג"א שלכן שיטת החזון"א הוא דעת יחיד וגם נגד המנהג ואין לאסור.

אנו לא באנו כמובן להכניס ראשינו בין ההררים הגדולים, אך נראה להעיר מלשון התוספתא ומלשון הירושלמי עצמם שנראה לכאורה שלא כביאורו של החזון איש. הנה, החזון איש ציטט את הירושלמי והתוספתא ועליהם בנה את הכרעתו, אולם, אם מעיינים במקורות אלו עולה לכאורה שאינם סותרים לא את הרשב"א ולא את הרמב"ם.

הסבר התוספתא

הבה נעיין עתה בלשון התוספתא בפנים (ביצה פ"א וכן שבת פ"ד):

הלכה יח: אין עושין סיטני ואין כותשין במכתשת ביום טוב ואין כותשין את המלח במדוך של עץ אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרוד (וי"ג: פרור) ואינו חושש.

הלכה יט: אין מרסקין דבילה וגרורות וחרובין לפני הזקנים ביום טוב אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרוד ואינו חושש.

המקור לדברי החזון איש הוא מהלכה י"ט. מהו ביאור הלכה זו? מדוע אין מרסקין את הדבילה והגרורות וחרובין, אבל מרסקין ביד של סכין? התשובה לכאורה ברורה: הדין כאן הוא בריסוק באמצעות כלי המיוחד לריסוק וטחינה, ובדיוק כמו בהלכה יח שבה התוספתא מחלקת בין כתישה במדוך של עץ ובין ריסוק ביד הסכין או בעץ הפרוד דהיינו בשינוי! הסיבה לאיסור היא שהריסוק נעשה באמצעות כלי המיוחד לריסוק וטחינה, ובכלי המיוחד לריסוק וטחינה בודאי שלא התיר אף אחד מהראשונים וגם לא הרשב"א. ההיתר של הרשב"א הוא רק בחיתוך דק דק או בפירור בידיים או באמצעות כלי שאינו מיוחד לכך אבל אם הכלי מיוחד לכך ברור שאסור, ובכך עוסקת התוספתא¹⁶. גם מבחינת המציאות חשוב להבין שעל מנת לרסק או לטחון ממש אי אפשר לעשות זאת ביד או בסכין, אלא צריכים כלי המיוחד לריסוק או טחינה. ולכן התוספתא בהלכה יט לא ביארה במפורש שזה באמצעות מדוך או כלי המיוחד לכך, אלא היא הסתמכה על הלכה יח, כי ברור שלא ניתן בפועל לטחון או לרסק ללא כלי מיוחד לכך. ומעתה, אף אם נקבל את ביאורו של החזון איש שהמילה "לפני" מציינת שזה לאלתר, ולא כהבנת האגרות משה, עדיין הדבר יהיה אסור בגלל שהוא נעשה באמצעות כלי המיוחד לטחינה!

ושוב מצאתי שכן ביארו את התוספתא כמה אחרונים. המגן אברהם כתב על דברי התוספתא "לכן נ"ל דמרסק היינו כותש בקורה", דהיינו בכלי המיוחד לריסוק (כמו הביטוי במשנה "קורת בית הבר", ע' זבים ד, ז ושבת א, ט) והאדמו"ר הזקן כתב (שו"ע

16. נציין שרמב"ם ושולחן ערוך לא הביאו את הדין של התוספתא להלכה, אבל הרמ"א לכאורה הביאה: "וה"ה דאסור לחתוך גרורות וחרובים לפני זקנים (ב"י בשם תוספתא)" ועל זה כתב בהמשך: "וכל זה לא מייירי אלא בחותך ומניח, אבל אם לאכלו מיד, הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד, דשרי (תשובת הרשב"א והר"ן פרק כלל גדול) - ואם כן משמע לכאורה שלא כדברינו שהרי גם בדין התוספתא כתב שלא לתר שרי? אלא שמגן אברהם כתב בצדק שמה שציינו שדברי הרמ"א לקוחים מהתוספתא זה טעות: "מ"ש כאן בשם התוספתא זה אינו דהא קתני בתוספתא אין מרסקים גרורות וכו' אבל מרסק הוא ביד של סכין ואי אמרינן דמרסק היינו חותך קשה היאך אפשר לחתוך ביד של סכין? לכן נ"ל דמרסק היינו כותש בקורה", הרי שהמגן אברהם ביאר את התוספתא כדברינו שאיירי בכלי המיוחד לטחינה וריסוק, ואילו הרמ"א דיבר על חיתוך. אלא שהוסף המגן אברהם דעל כל פנים הרמ"א צודק בדינו כי כדברי השולחן ערוך גם בחותך דק דק שייך דין טחינה: "ומ"מ נ"ל שהדין אמת דאסור לחתוך גרורות כיון שהוא גידולי קרקע".

הרב שכא, יא): "וכל זה לחתוך דק דק בסכין אבל לדוך במדוך אפילו של עץ אסור אפילו כדי לאכול מיד ואפילו באוכל גמור כמו גרוגרות וחרובים לפני זקנים".
וביותר הדברים מבוארים בדברי ר' עבדאללה סומך, שדייק בתוספתא כדברינו (זבחי צדק אור"ח כ):

כיון דהשוו בתוספתא דין גרוגרות וחרובין לדין המלח כמו דבמלח אסור לדוך במדוך אלא דוקא ביד של סכין וכו' ה"נ גבי גרוגרות וחרובין אסור לדוך במדוכה אלא דוקא ביד של סכין וכו' וזה ברור ופשוט ואפי' אם רוצה לאכול לאלתר אסור דהא דהתירו לחתוך בסכין לאותה סעודה היינו דוקא בסכין שאינו מיוחד לשחיטה אבל מכתשת שהיא מיוחדת לשחיכת תבלין... ומשו"ה דקדק בלשונו הגאון מור"ם ז"ל בהגה הבאנו דבריו לעיל שכתב וז"ל וה"ה דאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים וכו' דקדק בדבריו וכתב לחתוך ולא כתב לכתוש או לדוך או לרסק כלשון התוספתא היינו משום דבסוף דבריו התיר כדי לאוכלו מיד וזהו דוקא במחתך בסכין דאין דרכו בכך משו"ה מותר לאלתר אבל לדוך או לרסק אפי' לאלתר אסור מיהו¹⁷.

לאמור, כל ההיתר לאלתר הוא רק בסכין וכדומה אבל בכלי המיוחד לכך כגון קורה לריסוק או מדוך לטחינה אסור אפילו לאלתר, וזאת כוונת התוספתא דבאמת אוסרת גם לאלתר אבל רק בגלל שזה בכלי המיוחד לכך. והרמ"א שהביא את לשון התוספתא שינה וכתב "לחתוך", וזה מותר לאלתר אבל לרסק או לטחון בכלי המיוחד - אסור גם אם זה לאלתר¹⁸.

ונראה עוד, שכן הוא ביאור השרש "רסק" שתמיד אין משמעותו רק חיתוך אלא כעין כתישה, למשל "חלות דבש שריסקן מערב שבת" (משנה שבת כא, א); "אין מרסקין את השלג" (תוספתא שבת ג, כג); "נפלה מן הגג ונתרסקו איכריה" (תוספתא חולין ג, יז) - בכל המקרים הללו ובמיוחד בשלג ובדבש לא שייך לדבר על חיתוך אלא על ריסוק, שהוא כעין טחינה של גוף לגרורים דקים מאוד¹⁹.

17. הזבחי צדק מוכיח שזו גם הבנתו של גדול מפרשי התוספתא ר' דוד פראדו בפירושו חסדי דוד על התוספתא בשבת (על פי נוסחתו טו, יג. וכן דעת תלמידו הגדול, ר' יוסף חיים, ברב פעלים ב אור"ח מב.

18. וע' על זה בהערה 17

19. בביאור הגר"א אורח חיים סימן שכא סעיף יב נראה שהבין אחרת, שכך כתב על דברי הרמ"א: "ומ"ש דאסור כו' תוספתא בפט"ו דשבת אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובין לפני זקנים בשבת כו' וכן ל' הרמב"ם ופי' רש"י בשבת קכ"ה א' במתני' אין מרסקין אין מחתכין. דלא כמ"א שנדחק". הוכחתו מן הרמב"ם מקורה בדבריו בהלכות שבת כא, יח (ודבריו שם באמת צריכים עיון ע' כס"מ שם שהביא את הרשב"א שחלק על הרמב"ם, והוא תירץ את דבריו) ואף על פי כן דעת הגר"א עצמו בהמשך הסעיף שאם חתך לאלתר - מותר כדעת

הסבר הירושלמי

נזכיר שהחזון איש הוכיח מדברי הירושלמי שלא כדעת הרמב"ם שכתב שדין טוחן בירקות הוא רק אם נחתכו על מנת לכשלים. החזון איש כתב שדברי הירושלמי הם ראייה מכרעת נגד הרמב"ם כי הירושלמי כותב שגם בשום עוברים על מלאכת טוחן, אף ששום נאכל גם חי, ואפילו עדיף לאוכלו חי ממבושל על פי הגמרא בכרכות! נעייין בדברי הירושלמי עצמו (שבת ז, ג):

הדא איתתא כד מערבא בחיטיא (אשה זו, כאשר היא מטלטלת את החיטים הנה והנה כדי להסיר מהם פסולת דקה) משום מרקדה (חייבת משום מרקד). כד מפרכייתא בראשייתא (כאשר היא פורכת ומוללת את ראשי הגרגרים) משום דשה. כד מתברא בצדדיא (כשהיא שוברת ומוללת את צידי הגרגרים כדי להסיר מהם את הקליפה הדקה הדבוקה בהם) משום בוררת. כד מספייא (קרבת העדה: כשהיא מוספת לכתוש) משום טוחנת... ההן כיתנייא בקופנה משום דש. במערוכה [וי"ג: מערוכה] משום טוחן... [אותה הכותנה כאשר מכה בה בקופנה שזה כלי המיוחד לכך כדי להוציא מהקליפה חייב משום דש, במערוך חייב משום טוחן] ההן דשחק תומא כד מפרך ברישייתא משום דש. כד מברר בקליפיתיה משום בורר. כד שחיק במדוכתה משום טוחן... [אותו השחק שום, כאשר פורך ראשו חייב משום דש, כאשר בורר קליפתו משום בורר, כאשר שוחקו במרוך משום טוחן] ההן סיקורה [קרבת העדה: והוא הרך שסביב קליפה שבאילנות שהבנאים נותנים בין האבנים] כד מבחר בגרריה בקלופיתיה משום בורר. כד מכתת במרגזייה משום דש. כד שחיק במדוכתיה משום טוחן [כאשר הוא בוחר וגורר קליפות העץ משום בורר, כאשר הוא כותת בכלי כמו גרון משום דש, כאשר הוא שוחק במרוך משום טוחן].

נראה בכרוך שהעיקרון העולה מהירושלמי ביחס למלאכת טחינה הוא אחיד: מלאכת טחינה נעשית רק כאשר עושים זאת באמצעות כלי המיוחד לטחינה בדיוק כפי שראינו בתוספתא. ולכן כדי לעבור על מלאכת טוחן בחיטים יש להשתמש במכתשת (אף שהדבר לא הוזכר במפורש בירושלמי ברור שזו הדרך היחידה לטחון חיטין בבית, שהרי מדובר בסדרת מלאכות שעושה האישה במלאכת בית), בכותנא במערוך, דהיינו עץ כבד המיועד לריסוק הכותנה, ובשום וסיקורא במדוכתא (מדוכה). דברי הירושלמי והתוספתא עשויים להיות המקור לשיטת רבינו חננאל והרא"ש שמלאכת טוחן שייכת רק בטחינה ממש ולא בחיתוך. לדעתם גם בבבלי יש לבאר כן שהכוונה לטחינה ולא לחיתוך. לדעת שאר הראשונים יש לומר או שהבבלי חולק על

הרשב"א והרמ"א. ובהוכחתו מרש"י, שמא יש לומר שרש"י לא התכוין לומר שאין חילוק בין ריסוק לחיתוך, אלא שמכלל פעולת הריסוק נעשה גם חיתוך, אך עדיין פעולת הריסוק שונה מהחיתוך כי היא מחלקת ומפוררת לחלקיקים קטנים הרבה יותר, ולכן היא תיעשה בדרך כלל לא בחיתוך בסכין אלא במעיכה או פירור באמצעות כלי המיועד לכך או במעיכה בעזרת לחץ (וכן כמובן נעשה הריסוק בשלג).

הירושלמי, או שהבבלי הוסיף עוד דרך של איסור טחינה שלא מופיעה בירושלמי אף שעקרונית יתכן שגם הירושלמי מסכים לזה.

דעת הרמב"ם

והנה, על מנת לעמוד על דעת הרמב"ם בדין טוחן נעיין בארבעה מקומות שבהם הרמב"ם מתייחס למלאכת טוחן:
רמב"ם שבת ז, ה:

התולדה היא המלאכה הדומה לאב מאלו האבות, כיצד המחתיך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן, וכן הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב הרי זה תולדת טחינה.

רמב"ם שבת ח, טו:

הטוחן כגרוגרת חייב, וכל השוחק תבלין וסמנין במכתשת הרי זה טוחן וחייב, המחתיך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן²⁰, וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהן, או השף לשון של מתכת חייב משישוף כל שהוא, אבל המחתיך עצים אינו חייב עד שידקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה.

רמב"ם שבת כא, יח:

המחתיך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב,

רמב"ם שבת כא, כ:

הצריך לדוק פלפלים וכיוצא בהן ליתן לתוך המאכל בשבת הרי זה כותש ביד הסכין ובקערה אבל במכתשת חייב מפני שהוא טוחן, לפיכך אסור לבריא להתרפאות בשבת גזרה שמא ישחוק סממנין.

נראה מדברי הרמב"ם שקיימת חלוקה עקרונית בין אב מלאכת טוחן לבין תולדת המלאכה. אב המלאכה נעשה כאשר טוחנים גוף אחד עד שמתפורר למעין קמח או אבקה. דבר זה נעשה תמיד באמצעות כלי המיועד לטחינה כגון מדוך או מכתשת וכדומה. לכן הוא כתב באב המלאכה: "הטוחן כגרוגרת חייב, וכל השוחק תבלין וסמנין במכתשת הרי זה טוחן וחייב" וכן: "הצריך לדוק פלפלים... במכתשת חייב מפני שהוא טוחן". אבל בחיתוך גוף אחד "דק דק" אין זה טחינה ממש אלא תולדה:

20. כאן הרמב"ם לא כתב שזה על מנת לבשל. ונראה שהוא קיצר כאן וסמך על מה שכתב זאת בשני מקומות אחרים בפרק ז הלכה ה ובפרק כא הלכה יח.

"התולדה... כיצד המחתך את הירק מעט מעט לבשלו המחתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן", וכן: "המחתיך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן", ושוב: "המחתיך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב".

בתולדה, בחיתוך, מתחייב רק אם מדובר בירק שרגילים לבשלו. עצם החילוק בין טחינה ממש לחיתוך נאמר במפורש בדברי המגיד משנה בהסבר דעת הרמב"ם (שבת ז, ד):

ודע שכוונת רבינו היא שכל מלאכה שהיא דומה לאב בדמיון גמור אלא שחלוקה ממנה באיכות הפעולה או באיכות הנפעל הרי זו אב כמותה אבל מלאכה הדומה לה במקצת זו היא הנקראת תולדה... כגון המחתיך את הירק שאינו דומה לטחינה רק בהעשות מגוף אחד גופים רבים אף על פי שהטחינה משנה הגוף הראשון לגמרי ואין החתוך כן זו הוא תולדה והיקש זה ניתן לכלן.

הרי שחיתוך של ירק אינו אלא תולדה מכיון שטחינה לחוד וחיתוך לחוד. אלא שגם בחיתוך ירק דעת הרמב"ם וכנראה גם דעת התוספות שהדבר שייך רק בירק שרגילים לבשלו ולא בירק או פרי שרגילים לאוכלו חי כמות שהוא. וזאת מדוע? מכיון שחיתוך של ירק או פרי שרגילים לאוכלו גם חי אינו מועיל באופן מהותי, שהרי הן לפני החיתוך והן לאחריו הוא היה ראוי לאכילה, וכבר כתב הרשב"א שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות. זה ההסבר גם לדברי הרמב"ם שכתב "שאינן טחינה בפירות" (כא, יח), מכיון שאפשר לאכלם חיים ואין אפוא תועלת מהותית בחיתוכם. האגלי טל אף השווה זאת לדיני ברכות, שכל דבר שראוי לאוכלו בין חי בין מבושל ברכתו לא משתנה, אבל דבר שראוי לאוכלו מבושל דווקא ולא חי, אם אכלו חי מברך עליו שהכל ולא פרי האדמה או העץ, וכדברי השולחן ערוך (אור"ח רה, א): "על הירקות מברך בורא פרי האדמה, ואפילו בשלם; וכן כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים, מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שיבשל; אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בורא פרי האדמה". הרי שעיקר אכילת הסילקא היא מבושל דווקא ולא חי. ולאור זאת ביאר האגלי טל את סברת הרמב"ם והתוספות שדווקא בסילקא וירק שרגילים לבשלו שייך דין טחינה (מלאכת טוחן סעיף ז אות יז):

נראה הפירוש משום דסילקא צריך חיתוך כדי לבשלו מה שאין כן בפירות חיים לית ביה משום טחינה... [כי] אוכלין שדרך אכילתם כשהוא חי אף כשהוא מבושל טוב יותר מכל מקום מברך עליהם בורא פרי האדמה... וכיון שכבר היה עיקר פריו - שוב לית ביה משום טוחן.

אבל ירק שצריך עדיין לבשלו, וחיתוכו הוא הכנה לבישולו, חיתוכו דק דק הוא תולדת טחינה. ושמה אפשר לומר, שאם אדם חותך דק דק כדי לבשלו, הרי שהבישול עצמו ירסק ויכתוש את החתיכות ואז הדבר יהיה דומה לטחינה ממש. לפיכך הרמב"ם

חילק באופן עקבי בין טחינה לחיתוך, ורק בחיתוך כתב "על מנת לבשלו", "המחתך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב שזו המלאכה תולדת טחינה", וכן: "המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב". ואילו באב המלאכה לא הצריך כלל וכלל שהטחינה תהיה על מנת לבשל! באב המלאכה, כאשר האדם טוחן ממש באמצעות כלי המיועד לטחינה, זה בעצמו כבר נחשב לטוחן ואין צורך עוד בדבר נוסף כדי להחשיבו טוחן. לכן הירושלמי אינו קשה כלל וכלל על הרמב"ם. הירושלמי אכן כתב ששייך טחינה גם בשום, וגם הרמב"ם הוסיף תבלינים או פילפלים ושם לא כתב כדי לבשלו, שכן אם טוחן ממש אין צורך בעל מנת לבשל ועובר משום אב מלאכת טוחן.

דעת השולחן ערוך

ואכן, גם השולחן ערוך, אף שלא כתב כדעת הרמב"ם שבירק עובר עובר רק כאשר חותך על מנת לבשלו, כאשר דיבר (שכא, ז-ח, י) על דברים שנטחנים באמצעות כלים מיוחדים לטחינה, לא כתב את היתרו של הרשב"א שלא לתר מותר:

סעיף ז: מותר לדוך פלפלין, אפילו הרבה יחד, והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה.

סעיף ח: אין כותתין מלח במדוך של עץ, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש.

סעיף י: אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראליו"ו.

ורק בסעיף יב כתב את ההיתר של לאלתר:

המחתך הירק דק דק, חייב משום טוחן. הגה: ... וכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח, אבל אם לאכלו מיד, הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד, דשרי.

בסעיפים ז', ח' ו-י' עוסק השולחן ערוך בטחינה ממש שנעשית בכלי המיוחד לטחינה, ובזה אין כל היתר של לאלתר. וכן ביאר המשנה ברורה (ס"ק כג): "ואם הוא שוחק פלפלין ושאר תבלין במכתשת כדרכו ואפי' גרגר אחד יש בו איסור דאורייתא משום טוחן", וכן (ס"ק כו) "וכ"ש במדוך של אבן שהוא מיוחד יותר לדיכה ואפי' דעתו ליתן לאלתר המלח לתבשיל ג"כ אסור בשניהם כיון דהם מיוחדים לדיכה" (וכן גם בסקל"א). מכיון שאלו כלים המיוחדים לטחינה, חייב מיד כאשר טחן כגרוגרת, ואין כל היתר גם אם יטחן על מנת לאכול לאלתר. אולם בחיתוך דק, שאינו טחינה ממש אלא רק תולדה, החיתוך אינו נחשב כטחינה אלא אם רוצה לאוכלו לאחר זמן ולא בחותך לאלתר. אם חתך כדי להניח, מכיון שלא עשה כדי לאכול לאלתר, מוכח שעשה מלאכה ואין זה עוד דרך אכילה אלא דרך מלאכה, ובכך עסק השולחן ערוך בסעיף יב.

ועיין באגלי טל שדן בדינו של השולחן ערוך בסעיף י' שפסק שאסור לגרור גבינה במורג חרוץ, והרי גבינה כבר מוכנה לאכילה כמות שהיא ואיך שייך בה טחינה, הרי השולחן ערוך פסק בסעיף ט': "מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין?"

והנה מקור דינו של השולחן ערוך בסעיף ט' שמותר לחתוך בשר וכו' הוא מתרומת הרשן (סימן נו) שכתב: "אבל בשר דאין גידולו מן הארץ י"ל דבאוכל כזה לכ"ע לא שייך בהו טחינה", ואם כן קשה: מדוע שייך טחינה בגבינה שגם היא אינה גידולי קרקע? וכן הקשה באמת בעולת שבת: "וצ"ע לפי מ"ש המחבר לעיל בסמוך דמותר לחתוך בשר דק דק משום דכיון דאינו גידולי קרקע לית בהו משום טחינה, וא"כ למה גרע גבינה דג"כ אינו גידולי קרקע ולמה יאסר, וצ"ע?"

והנה, מקורו של השולחן ערוך בסעיף י' הוא מהריב"ש (סימן קפד), ואפשר היה לכאורה לומר שהוא חולק על תרומת הרשן ולדעתו יש טוחן גם בדבר שאינו גידולי קרקע, או שלדעתו בשר וגבינה נחשבים לגידולי קרקע. אלא שהשולחן ערוך שהביא את שניהם בודאי לא יוכל לסבור שיש ביניהם מחלוקת בעניין זה! העולת שבת עצמו הציע לתרץ: "ואפשר שהכא היינו טעמא משום עובדין דחול", ולכן נאסר לעשות זאת במורג חרוץ²¹. אולם נראה שהחילוק הוא אחר: האיסור לחתוך גבינה במורג חרוץ נובע מכך שזהו כלי שמיוחד לטחינה. וכן כתב הריב"ש במפורש שהוא כאמור מקור הדין, שמה שהרשב"א "התיר אפילו בכלי לאלתר, היינו בכלי כגון סכין שאינו מיוחד לטחינה. אבל המורג חרוץ שמיוחד לטחינה זו הרי היא כנפה וכברה לבורר ומכתשת לשחיקת תבלין". וכן כתב גם האגלי טל (שם אות יז, ס"ק ח): "אבל לגרור הגבינה במורג חרוץ שהוא כמו טחינה ממש דחשוב נשתנה לגמרי [אסור]... ולפי סברא זו ניהא דברי הירושלמי שמחייב על שחיקת שום במדוכה, והקשינו לעיל להאומרים אין טחינה באוכלין? ולפי מה שכתבנו אתי שפיר דבהא מדוכה טחינה ממש הוא".

סיכום

מכאן אנו שבים לסברא היסודית המופיעה בגמרא. למעשה הן במחלוקת הראשונים בין הרשב"א לשלטי גיבורים והן בדיון באחרונים בדברי החזון איש, יש לחזור

21. סברא זו אכן מופיעה בריב"ש אבל היא מתייחסת רק ליום טוב, כי ביום טוב מותר עקרונית לדוך תבלינים אם טעמם יפוג אם יעשו קודם [ע' ביצה כג, רמב"ם יו"ט פ"ז יב ושו"ע תצה, א], אבל בשבת זה אסור ממש מדין טוחן וכך הוא כתב: "ועוד שהיה אפשר להחמיר ולאסור לגרוד הגבינה בכלי זה אפילו ביום טוב לפי שהוא מיוחד לטחינה זו והוי כפלפלין בריחים שלהם שאסרו חכמים כדאיתא (פ"ב דביצה כ"ג) אף על גב דקיי"ל דכל התבלין נדוכין כדרכן במדוכה. וכתב הרשב"א ז"ל שהוא הדין לחרדל שאין שוחקין אותו בריחים שלו, וטעמא בתרריהו משום דהוי כעובדין דחול, כי השחיקה עצמה מותרת היא".

לסברות היסוד של הגמרא. כנגד סברת הרשב"א טען השלטי גיבורים: "מה לי טוחן לכו ביום או לאלתר או למחר וכי כל המלאכות כולן שרי לעשותן בדצריך לאותה מלאכה לאלתר?" ממש מעין קושיית רב חסדא בגמרא: "וכי מותר לאפות לכו ביום? וכי מותר לבשל לכו ביום?". ועל כך יש להשיב שבאמת מכיון שזה לאלתר אין זה דרך מלאכה אלא דרך אכילה, ובדיוק כפי שסברת אב"י התקבלה ביחס לבורר כך גם סברת הרשב"א נכונה ביחס לטוחן.

ולדברי החזון איש שהקשה על הרשב"א מהתוספתא ועל הרמב"ם מהירושלמי, יישבנו שהתוספתא והירושלמי עוסקים בטחינה ממש שנעשית באמצעות כלי המיוחד לטחינה ולא בחיתוך דק דק. וכשם שבגמרא אסרו ברירה באמצעות כלי המיוחד לברירה ואפילו לאלתר - "בקגון ובתמחוי - לא יברור, ואם בירר - פטור אבל אסור, ובנפה ובכברה - לא יברור, ואם בירר - חייב חטאת" - כך כמוכח גם במלאכת טוחן אין היתר לטוחן באמצעות כלי המיוחד לטחינה אפילו אם הדבר נעשה על מנת לאוכלו לאלתר. ובכך לא העלה הרשב"א על דעתו להקל. נמצא סוף סוף שסברות הגמרא מלוות אותנו גם בהמשך הדיון עד הראשונים ועד הדיונים שבין רבני זמנינו ממש.